

*Ковадло Н. П., Житомирський державний
технологічний університет*

«ВЕЛИКІ» ТА «МАЛІ» СТИЛІ ПОЛІТИКИ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІАЛЬНО- ПОЛІТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Аналізуються українські соціально-політичні реалії модернізаційних перетворень на шляху від авторитаризму до демократії з урахуванням традиціоналістських, модерністських і сучасних політичних проєктів. Обґрунтовуються різні стилі політики в залежності від специфіки вітчизняного соціуму.

В сучасній Україні, як і у будь-якій іншій політії «повільного або половинчастого транзиту», поступово збільшується попит

на традиціоналістські політичні проекти в їхньому крайньому варіанті (так, наприклад, лідер радикальної партії Олег Ляшко в президентських гонках 2014 року вийшов на третє місце). Одночасно спостерігається й тренд поступового проникнення до вітчизняного соціуму традиціоналістських організацій, які належать до принципово інших культурних матриць, зокрема й арабського Сходу. В окремих регіонах країни відбувається «інституційна дифузія», що створює анклавні традиційної та гібридної культур, які виконують функції адаптації (а в деяких випадках – спротиву) до структур цивілізаційного проекту Сучасності («Хизб-у-Тахрір» в АРК) [1, с. 7].

Проте, не применшуючи вагомість зазначених трендів до реверсу демократичних процесів в Україні, слід констатувати наявність контр-аверсійних, більш обнадійливих у сенсі модернізації вітчизняної політики, процесів. У переважній своїй більшості вони мають характер мікрополітичних зрушень, відбуваються здебільшого на рівні структур громадянського суспільства і можуть бути зараховані до справді позитивних наслідків останніх подій в країні. Йдеться, перш за все, про неухильний процес перетворення пасивних народних мас на громадян, здібних до самоорганізації і прояву патріотизму в умовах небезпеки розколу країни.

Таким чином, **метою статті** слід вважати визначення процесу демократизації сучасної України, що розгортається в загальному контексті «третьої хвилі» поширення інститутів та процедур народоправства й поєднує в собі як універсальні тренди, так і суто національні особливості, тобто специфіку взаємодії елементів традиціоналізму та інноваційності в становленні демократії в Україні.

Особлива увага західної наукової спільноти прикута до регіону Східної Європи та колишнього Радянського Союзу. Саме тут, на думку закордонних дослідників, процеси архаїзації сучасності проявляються у дистильованому вигляді. Так, наприклад, англійський політолог Д. Лестер, по відношенню до політичних процесів регіону, пропонує використовувати поняття «нового феодалізму». Основними рисами цього феномену є:

1. Абсолютне домінування приватних інтересів над публічними не лише на рівні повсякденності, але й в мотиваціях державних службовців;
2. Зрощення влади та власності. Перетворення цілих регіонів на феодальні лени;
3. Посилення неформальних зв'язків, як основи суспільно-політичної комунікації;
4. Нездатність до компромісу в політичній сфері;

5. «Приватизація» політичних партій та асоціацій;

6. Формування «держави в державі» у вищих ешелонах влади як засіб забезпечення безпеки та особистого добробуту [2, с. 87].

Фундатором напрямку досліджень особливостей політичної модернізації України слід вважати українсько-канадського історика та політолога І. Лисяка-Рудницького. Вагомий внесок в розробці цього напрямку зроблений А. Колодій, М. Михальченком, В. Фесенком, Л. Тупчієнком, О. Новакової, В. Базівим та ін.

Як вважають дослідники, тенденції демократизації в нашій країні мають шанс саме тому, що охоплюють, нехай і періодично, все більш широкі верстви населення, породжуючи приклади масового громадянського активізму (власне події 2004 та 2013-14 рр.), створюючи нові політичні інститути, одночасно і сучасні, і такі, що є пов'язаними з традиціями українського соціуму. Поступово формується культурно-цивілізаційний тип «нерадянських» людей: молодих управлінців, які пройшли школу західного бізнесу, власне вітчизняний інноваційний бізнес, нове чиновництво тощо [Див., напр. : 3]. За суто формальними показниками демократизації, постреволюційна Україна демонструє обнадійливу динаміку. Міжнародні експерти зазначають, що уряд не піддає цензурі приватний сектор ЗМІ, але регіональні та місцеві держадміністрації діють як керівники численних газет та телеканалів і, таким чином, впливають на редакційну політику.

Завдяки діяльності активістів громадянського суспільства, третього сектору та ЗМІ, у фундамент політичної ідентичності українців закладаються цінності горизонтальної ідентифікації членів єдиного суспільного організму. Ця нова ідентитарна система, спираючись на традиції українського народу та відображуючи реалії і виклики постіндустріального світу, створює структурні та культурні умови для виникнення кооперативних ефектів взаємодії людей та інститутів, які, в свою чергу, закладають необхідне підґрунтя для подальшої демократизації країни, незважаючи на дуже складні економічні і соціально-політичні умови як внутрішнього, так і зовнішнього плану.

Слід зазначити, що демократичний транзит, що здійснювався в Україні за процедурним сценарієм, ще, безумовно, не завершений. Вітчизняна політія, з різним ступенем ефективності, здійснила запозичення основних інститутів та процедур демократичного режиму, максимально наблизившись до формальної відповідності основним параметрам проекту Сучасності. Прийнявши за основу так звану методологію «воронки причинності», можна з певною долею вірогідності прогнозувати, що наступні етапи процесу модернізації країни приведуть до послаблення впливу переважно екзогенних макрополітичних

чинників демократизації та носитимуть «внутрішньо демократичний» характер, відображуючи поступову інтеграцію ціннісного коду демократизму до структур масової та елітарної свідомості.

Так, як вже продемонстрував досвід ряду країн демократичного транзиту, здійснюваного за процедурним сценарієм, ці країни приречені реалізувати не один, а два послідовних переходи. Сутність першого полягає у здебільшого некритичному запозиченні демократичних структур та інститутів під впливом зовнішньополітичної кон'юнктури. Змістом другого переходу є консолідація цінностей та норм народо-правства, їхнє засвоєння (адаптація) свідомістю індивідуальних та колективних акторів суспільно-політичної взаємодії, яка розгортається в межах конкретної територіальної політики. Внаслідок другого, «внутрішнього транзиту», спільнота отримує загальну для всіх її представників ціннісно-інструментальну систему комунікації, а її функціонування постає як своєрідний дискурс зацікавлених та компетентних громадян, що мають під своїм контролем політичний порядок денний та беруть участь в обговоренні найбільш актуальних питань суспільного життя. Таке розуміння демократії є одночасно і традиційним (біля витоків її комунікативної теорії стояв давньогрецький філософ Аристотель), і модерним (своє друге народження теорія набула у творах представників дискурсивної школи політичної філософії (К.-О. Апель, Ю. Хабермас) та у моделі поліархії Р. А. Дая). Евристична цінність такого погляду на демократію полягає ще й в тому, що він дає авторові реальну змогу застосувати порівняно нову для політології методику, запозичену зі структурної лінгвістики і, таким чином, ввести до суто гуманітарного дослідження елементи кількісного та якісного аналізів з можливістю математичної верифікації.

Прийняття дискурсивної парадигми обумовлює тлумачення демократії як сукупності посередницьких практик, що здійснюються індивідуальними та колективними суб'єктами у визначеному ціннісному просторі за допомогою стандартизованої комунікативної системи, результатами чого постають легітимація влади правлячого класу та набуття всіма акторами взаємодії певних різновидів соціальної ідентичності.

Зазначений підхід перетворює на аксіоматичне твердження про залежність існування будь-якого соціуму не лише від способу виробництва та рівня розвитку його матеріальної інфраструктури. Чимале значення для нього має і наявність єдиного символічного простору, що формується всією системою духовної культури як засіб інтеграції громадян та подолання тенденції до ентропії. Важливим є й той факт, що суспільно-політичний дискурс, який розгортається

всередині символічного простору, може суттєво відрізнитися у різних національних спільнот, завдяки акцентуації на тих чи інших фундаментальних цінностях. Таким чином виникають «Великий» та «Малий» стилі політики.

«Великий стиль» більш притаманний традиціоналістським та ідеократичним режимам. В першому випадку його осереддям постають сакральні цінності минувшини, що виступають чи не єдиними зразками для вирішення сучасних проблем та планування майбутнього. У другому випадку, навпаки, робиться наголос на ідеалізованому майбутньому, суспільству нав'язуються імперативи практичної реалізації абстрактно сконструйованих моделей розвитку. Але, у будь-якому разі, агентом індоктринації виступає політична еліта, яка власне й контролює процес суспільно-політичної комунікації.

Що ж до «Малого стилю», то він повністю орієнтований на утилітарні цінності та проблеми. Центральним елементом дискусії тут виступає людина та її природні права й обов'язки. Мова опису колективного досвіду, яка створюється в межах цього стилю політики, є релевантною не лише для вирішення ідеолого-конструктивістських завдань, але й для соціальної практики. Цей дискурс має евристичну цінність та водночас встановлює горизонт практичної дії в сфері вирішення загальнозначущих завдань. Він більш чи менш адекватно описує опції колективної дії та є сумісним з реальним досвідом людей [4]. Враховуючи це, «Малий стиль» традиційно пов'язують переважно з демократичними соціумами, а його підґрунтям вважають активістський тип культури громадян. За таких умов політичній еліті начебто відводиться роль одного з поміж інших суб'єктів суспільного дискурсу й вона постає лише як *primus alter pares*.

Загалом, погоджуючись з основними критеріями «Малого стилю» політики, автор статті все ж таки має підстави вважати, що, принаймні, остання теза є перебільшенням і не відповідає реаліям. Сучасні дослідження особливостей політичної культури громадян країн «традиційної демократії» підтвердили той факт, що активістської культури у «чистому вигляді» не існує, а модель політичної активності громадян являє собою мікст традиціоналістських та модерністських цінностей та імперативів діяльності. Крім того, постійна заклопотаність громадян повсякденними проблемами не лише залишає політичній еліті широкий простір для діяльності, але й надає їй можливість відігравати провідну роль в організації процесів політичної комунікації [5, с. 123].

Логіка дій демократичних еліт, які і сьогодні мислять у парадигмі настанов доби Просвітництва, проста : ключовим чинником, що уможливило існування демократії, є надання масам гарантії

збереження їхніх громадянських прав і, таким чином, забезпечення єдності колективної ідентичності «своїї спільноти». Але практика переконливо свідчить на користь того, що зовнішнє підкорення має та їхня готовність виконувати закони, не скасовує важливість наявності певних форм внутрішнього самоототожнення громадян з державою та суспільством, що і визначає існування власне демократичного соціуму. Як і будь-яка інша форма соціальності, демократичне суспільство потребує у власній «міфологічній традиції», певному арсеналі створення, зберігання та збільшення символічного капіталу. Останній, в свою чергу, доцільно розглядати як сукупність знань та символів, поширених у даному суспільстві. Всі ці комунікативні ресурси накопичуються з плином часу й матеріалізуються в дискурсах та колективних діях по відношенню до змістовних знаків, у сприйнятті конкретних історичних подій, концепціях і теоретичних конструкціях щодо спільних дій у вимірі внутрішньої та зовнішньої політики [6, с. 100].

Ординарним засобом формування цього спільного символічного підґрунтя суспільно-політичного дискурсу є процес політичної соціалізації молоді з притаманною йому інфраструктурою. Проте, як зазначає Г. Алмонд, формальне навчання не може бути адекватним заміною часу в плані створення компонентів громадянської культури. Це зауваження стає ще більш актуальним в умовах, аналогічним українським, коли канали соціалізації існують в суспільній системі з відчутно вираженими ознаками субкультурного розмежування. Враховуючи той факт, що в умовах сучасного світу така культурна гомогенність є рідше виключенням, ніж загальним правилом, вирішення проблеми створення громадянської політичної ідентичності індивідів, з притаманною для неї емоційною прихильністю до системи в цілому, потребує пошуку інших каналів загальнонаціональної комунікації [7, с. 132-133]. Найчастіше, навіть у суспільствах, які зазнають радикальної інноваційної трансформації, таким універсальним каналом передачі інформації виступає саме Традиція, за допомогою якої соціум долає різноманітні партикуляризми та локалізми, формуючи спільний етос для всіх учасників політичної взаємодії.

Внутрішня природа Традиції обумовлює ретроспективність тих стратегій налагодження соціальної комунікації, що пропонуються нею представникам різних субкультур. Найчастіше, всі ці стратегії будуються навколо вшанування певних знаменних історичних подій, відзначення спільних свят, здійснення ритуальних дій тощо. Зазвичай вони, включені до сучасного контексту, дають можливість вийти за межі професійних, регіональних, конфесійних та вікових спільнот, «посвятивши» їхніх представників у громадянство і легітимувавши панування єдиного соціуму на даних теренах. Важливо пам'ятати, що

сприйняття цього спільного «тексту» (дискурсу), який формує в носіїв різних субкультур емоційне відчуття єдності та співпричетності до національної справи, залежить не лише від його безпосереднього змісту, але й від контексту, в якому цей текст існує й оцінюється. Відтак, виникає нагальна потреба у постійному інтелектуальному забезпеченні належних умов інтерпретації змісту дискурсивних практик, їхнього тлумачення та адаптації до особливостей свідомості представників різних груп населення. За таких умов, будь-яка демократична спільнота постає як «проект», стабільність чи нестабільність якого значною мірою детермінуються комплексом трьох чинників: 1) цінностями, які сповідує політична еліта, 2) мірою співпадіння цінностей еліти з цінностями широких кіл населення (ціннісний резонанс), 3) ефективністю діяльності інтелектуалів, як посередників між першим та другим суб'єктами процесів демократизації [8, с. 130; 9, с. 4-26].

Негативним прикладом, який підтверджує наведену вище закономірність, є специфіка політичної комунікації в країнах, що переживають процеси наздоганяючої модернізації та демократизації. За умов швидкоплинного реформування інституційної інфраструктури суспільства, природної консервативності його системи політичної соціалізації та розгубленості інтелектуалів, які не встигли адаптуватися до нових реалій, виявляється, що модерністські налаштовані еліти та традиціоналістське населення розмовляють «різними мовами». Ціннісний дисонанс основних акторів політичної комунікації, у сукупності з масштабними економічними негараздами, які зазвичай супроводжують процеси модернізації, досить часто викликають явище «кризи раціональності» та сприяють процесам архаїзації суспільно-політичного дискурсу. Окрім зазначених об'єктивних чинників, каталізатором процесу архаїзації постає й суб'єктивне бажання правлячих еліт віднайти нові джерела для легітимації своєї влади та підтвердження привілейованого статусу.

Найвідчутнішими ознаками суспільства, яке переживає процеси архаїзації, є порушення принципів світськості державної політики і політичного дискурсу, зростання ретроспективних елементів у легітимації владних інституцій та окремих лідерів, дистрофія ідеології партій і, нарешті, персоніфікація політики в цілому.

На жаль, все більше прикладів архаїзації демонструє й Україна. Модерністський оптимізм початку 1990-х років, який значно вщух наприкінці минулого десятиліття та, здавалося б, був реанімований під час подій Помаранчевої революції 2004 р., поступово змінився ментальним реверсом громадян країни в бік традиціоналістських моделей організації суспільно-політичної взаємодії. Окрім суто об'єктивних причин цього феномену, слід назвати і причини

суб'єктивні, безпосередньо пов'язані з ціннісним кодом основних акторів процесів модернізації та демократизації. Зміна основних політичних акторів на початок 2014 року внесла суттєві зміни в цей процес, але, на великий жаль, воєнні дії, анексія Криму та спроби розколу країни не відіграють позитивну роль у процесі подальшої демократизації країни за європейським креативним сценарієм, с урахуванням специфіки власної Сучасності.

Бібліографічний список:

1. Мальковская И. А. Глобализация и транскультурный вызов незапад-ного мира / И. А. Мальковская // Социс. – 2005. – № 12. – С. 3-13.
2. Ачкасов В. А. Россия как разрушающееся традиционное общество / В. А. Ачкасов // Полис. – 2011. – № 3. – С. 83-92.
3. Motyl A. Democracy is alive in Ukraine [Електронний ресурс] / А. Motyl. – Режим доступу: http://www.opendemocracy.net/democracy-ukraine/alive_2822.jsp.
4. Кильдюшов О. Мотивы, ресурсы и конструктивные особенности модели «Евроукраина». Дилемма культурного проектирования прагматика vs. Идеология [Електронний ресурс] / О. Кильдюшов // Политический класс – Режим доступу: <http://politklass.ru/cgi-bin/issue.pl?id=837>
5. Алмонд Г. А., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии / Г. А. Алмонд, С. Верба // Полис. – 2002. – № 4. – С. 122-135.
6. Стегний А. Регіональний фактор розвитку політичної культури населення України / А. Стегний // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 3. – С. 94-122.
7. Алмонд Г. А., Верба С. Вказ. стаття.
8. Проскуріна О. Політико-культурний вимір Донбаського регіону / О. Проскуріна // Політичний менеджмент. – 2007. – № 1. – С. 127-135.
9. Nagornyak T. State and society in the context of Ukrainian events late 2013-early 2014 / T. Nagornyak // Evropsky politicky a pravni diskurz. Svazek 1. 4 vydani, 2014. – P. 4-26.

Анализируются украинские социально-политические реалии модернизационных преобразований на пути от авторитаризма к демократии с учетом традиционалистических, модернистических и современных политических проектов. Обосновываются разные стили политики в зависимости от специфики отечественного социума.

Ukrainian socio-political realities of modernization transformations are analysed on a way from authoritarianism to democracy taking into account traditional and modernal political projects. Different styles of policy are grounded depending on the specific of domestic социума.

Стаття надійшла до редколегії 24.09.2014